

152148

Маяковский вальс.

Ольга Кобзарьска.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

Мелянхолійний валець

НОВЕЛЯ.

Галицька накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

В оправі коштує 50 сот.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ
ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОЛОМИЇ.

Найдешевшим і найкористнішим
є одна книжка (томик)

• | „Загальної бібліотеки“ | •

Кожний є в стані за малі гроші набувати собі сі прехороші томики і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашньої бібліотеки.

В „Загальній бібліотеці“

друкують ся найзнаменитші твори найліпших і найкрасших писателів всіх націй.

Значнійший обєм, великий друк, отже для кожного ока виразний і здоровий, добрий папір формату великої вісімки суть додатними сторонами видавництва.

Деяки книжки

суть ілюстровані

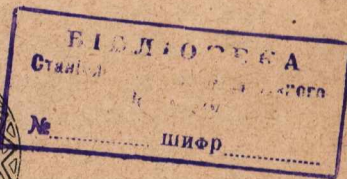

і з вартісними літературними замітками,
об'ясненнями і вступом.

Мелянхолійний валець.

Новеля.

152148

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

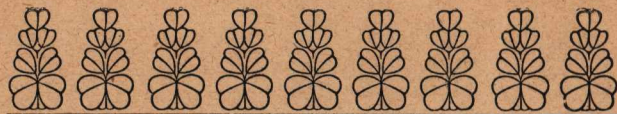

НБ ПНУС

152148

1.

Не можу слухати механхолійної музики.
А вже найменше такої, що приваблює
разу душу ясними, до танцю визиваючими,
граціозними звуками, а відтак, зрікаючи ся їх
незамітно, лє ся лиш одною широкою стру-
єю смутку! — Я розпадаю ся тоді в чутя,
і не можу оперти ся настроєви сумному мов
креповий фльор, якого позбути ся мені не
так легко. За те як пронесе ся музика блиску,
я подвійно жию.

Обнімала би тоді цілий сьвіт, заявляю-
чи далеко-широко, що музика грає!

І клясичну музику люблю.

Навчила мене її розуміти і відгадувати
по „мотивах“ одна з моїх товаришок, якої
душа немов складала ся з тонів і була сама
олицетворена музика.

Вона вічно шукала гармонії.

В людях, в їх відчуттях, в їх відносинах до себе і до природи...

* * *

Нас мешкало разом три товаришки.

Зразу лише дві. Одна малярка і я. Була вже майже укінченою артисткою і працювала саме над одним образом, який хотіла продати і поїхати до Італії, щоби побачити тамошню штуку та знайти і собі дорогу до неї.

Мала двацять і кілька років, була знімчена Полька і брала своє заняття дуже поважно. Дразлива і химерна, коли малювала, була в щоденнім життю наймилішою людиною.

Тішила ся великою симпатією межи своїми товаришками по заняттю, а навіть і самі професори, острі подеколи до нечемности супроти своїх учеників і учениць, любили її по батьківськи і робили їй свої закиди і уваги в найлагіднійший спосіб, щоби лише не діткнути її. „Das schönste Glückskind“ називали її, а й вона сама не називала себе інакше, як: „Ich, das Glückskind...“

Я прилагоджувала ся до матури, бо хотіла бути учителькою.

Вчила ся музики, і язиків, і преріжних робіт ручних, ба і все иньше, що лише можна

було, забирала я в себе, щоби стало колись капіталом і обернуло ся в хосен. Маєтку я не мала, а жите, вибагливе мов молода дівчина, жадало свого.

Знайомі з наймолодших літ, ми мешкали разом.

Мали дві великі комнати, елегантно уряджені, майже з комфортом, бо моя товаришка була з доброї родини і хоч не розпоряджала великими фондами, була претенсіональна і розпещена. „Я не можу зрікати ся всего так, як ти!“ говорила нераз роздражнено, коли я напаминала її, числити ся ліпше з грішми і зрікати ся деяких приємностей.

— Мовчала б ти! — лютила ся. Ти сего не розумієш. Я артистка і жию відповідно артистичним законам, а ті вимагають трохи більше, як закони такої тісно програмової людини як ти! Ти можеш обмежити ся на своїм ґрунті, бо мусиш; він вузкий, але моє поле широке, безмежне і тому я жию таким житем. Тепер іще не вповні таким, але колись пізніше, як стану цілком своїм паном, розмахну крилами під небеса. Так наказує чуте артистичне. Я беру все зі становища артизму. А й ти повинна звертати ся за ним; усі, цілий загал. Коли-б усі були артисти освічені і виховані, почавши від чуття аж до строю, не було би стілько погани і лиха на сьвітї як

тепер, лиш сама гармонія і краса. А так? що округ нас? Лише ми одні піддержуємо красу в житю, ми артисти, вибрана горстка суспільности — розумієш?

— Розумію.

— Розумію! Ти й не здібна мене розуміти. Не знаю, за що я властиво люблю тебе — перепрошувала мене відтак ніби en passant. Критикуєш мене занадто. А все своїм міщанським розумом, вузкими домашно-практичними поглядами і старосьвітськими замахами жіночости. Відорви ся раз від ґрунту старих фрагментів і перекинь ся в який новіший тип, щоб я від часу до часу черпала з тебе якусь скріплючу силу... щось новітне!

— Годі, голубко, остану ся вже старим типом, — відказувала я спокійно, бо знала надто добре її натуру, чисту і без фальшу, щоби обурювати ся її наскоро киненими словами. Противно, я постановила собі вже в сотний раз не відривати ся від „ґрунту старих фрагментів“, а оставати ся тою самою, що доси, сторожити над нею, що в погоні за красою не зважала на лиховісні підшепти перепон житя і була би не одно горе перетерпіла, коли б не я... І хоч я не була ніяким новітним типом, не мала жадних претенсій до титулу „вибраної істоти“ або „расової людини“ — всеж таки розуміла її і знала, як

і коли гамувати ту справді артистичну натуру, а коли додавати охоти та полету і піддержувати в добрій вірі на будучність.

— Коли останемо ся незамужними жінчинами — говорила (слова „стара панна“ ненавиділа), — то будемо також разом жити. Возьмемо собі ще третього члена в компанію, бо двох за мало і не можна ніякої програми, ні статутів уложити — і будем жити.

— Випробуємо третього кушпана, з яких прикмет складає ся він, який в нього темперамент, як за велика освіта, як за далеко сягає поглядами в минувшість або будучність — а відтак приймемо. По тім най надходять на нас ті страшила, якими лякають перед незамужністю, як самітність, безпомічність, дивацтво і т. и. Ми не будемо самітні. Не будемо сьмішні, не будемо, так сказати-б, бідні. Будемо мати своє товариство, розуміє ся і мужчин — бо без мужчин монотонно — і будемо собі жити по душі. Тоді юрба переконає ся, що незамужна жінка то не предмет насьміху і пожалованя, лише істота, що розвинула ся неподілено. Значить: не будемо прим. жінками чоловіків або материями, лише самими жінками. Ти розумієш? Будемо людьми, що не пішли анї в жінки, анї в матері, а розвинули ся в повні... Я не кажу, що йду саме до того ідеалу. Я жию штукою і вона

вдоволює цілковито мою душу; може бути, що й віддам ся, не знаю, але коли віддам ся, то певно не буду застрашеною птахою, що мов цілий сьвіт просить о прощенє, що „мужа“ не має... А ти?

— Я також, Ганнуся.

І я справді годила ся з нею. Чому не жилось би двом, трьом незамужним жінкам, коли згоджувались би своїми натурами, відповідали собі посполу в вимогах інтелігенції, красше, як поодинокі? — Се була також одна з таких новітнійших думок, на які я з своїм „неартистичним міщанським розумом“ не могла здобути ся!...

Вона панувала надо мною мов над якою підданою, і хоч я могла розпоряджувати своєю волею так вповні як вона і супротивити ся їй, я проте не чинила сього ніколи. Мене не боліло те підданство під її владу; сила якоїсь відпори не прокидала ся в мені ніколи. Противно, коли виїздила нераз у своїх інтересах на час із дому, я навіть тужила за нею. За нею, і за тою силою, що йшла від неї і надавала цілому нашому окруженню характер і якесь жите...

Була гарна сама собою. Ясна, майже попеласта блондинка з правильними рисами, і дуже живими блискучими очима. Збудована була прегарно... А що в своїх постановах бу-

ла скоро і консеквентна, я любила її безгранично, пристосовлювала ся до неї без надумування і мов та ріка так пліла я спокійно виробленим нею руслом, щоби знов як ріка згубити ся, може і з иньшими такими як я, в житю як у морю...

Мабуть за те любила вона мене і називала своєю „жінкою...“ Так жили ми в двійку в гармонії довгий час.

Я вчила ся пильно до своїх ріжнородних іспитів, а вона малювала. Образ, над яким працювала невсипучо з розгорілими щокми, яким була перенята до глибини душі, була велика копія образу Коррдежія „Віроломна“. Малювала в переконаню і гордїй вірі, що він удасть ся їй. Мабуть те й розпалювало її талант і довело, що добила ся ціли...

Одного разу йшло нам фінансово круто; а що найгірше, властитель дому підвисшив чинш за кімнати.

Артистка роздражнила ся.

Кидала річами об землю, роздирала ескізи, проклинала свою долю, що виглядала як дрантива дівчина, і божила ся, що воліла би таки зараз осліпнути, як бути дальше маляркою...

Я ходила спокійно за нею, підносила річи і відбирала лагідно рисунки з рук, ховаючи їх незамітно, щоби не попали ся їй на-

ново в руки, придумуючи при тім, як би то зарадити лиху.

— Приберу ще годину англійської мови і буде все добре — успокоювала я її, а вона плакала, нарікаючи заєдно на своїх родичів, що посилали їй, на її думку, за мало гроший.

— На те я не згоджуся — перебила мене. — Гаруєш і так доволі тяжко. За книжками і зошитами ти вже й так втратила почуте свободи і зробила з себе якусь машину... Чиста погань із таким житєм, що не мало собі кого на наругу вибрати, та нас!

— Чому не взяти мені годину? — боронила ся я. — Від шостої до семої вечером маю саме вільний час. Замість ходити на виклади науки якоїсь там „гармонії“, буду кого вчити французької або англійської мови і зробимо біді кінець. Послухай мене, Ганнусю, — просила я її — і пристань на те...

— Не хочу. Ліпше попродам усі свої образки! Отсей і той, і онтой...

На се не могла знов я пристати. Знала я надто добре, що значив у неї кожний образок, як була до кожного з них привязана і яку долю призначила кожному з них. В кождім образку була, як нераз говорила, якась частина її істоти, а тепер мали би йти дорогою простого крамарського товару? Ні, я не згодила ся. Придумала щось иньше. Приду-

мала і сказала. Взяти до спілки третього кумпана і відносини зараз поправлять ся.

Вона дивила ся хвилику своїми блискучими, з плачу почервонілими очима на мене, а відтак відтяла, що не пристане. Саме тепер брати чужу людину до спілки, коли вона сидить над викінченєм образу, — праця така вимагає сама собою найліпших обставин. Чи я не зрозумію ніколи, що се значить „артизм“ і що се таке „твори“? Чи се значить крутити корбу, шити на машині, або плести панчошу? Чи я вже цілком отупіла з того дурного бубнення, придуманого навмисне на те, щоби систематично задавлювати найтонші зворушення до свобідного розвою індивідуальности? Брати тепер чужу людину в хату, яка що найменше буде балаклива, з лица бридка, і розуміє ся — без крихти артистичної осьвіти, Бог знає з якими некультурними привичками!... чиста розпука!

— Чому се має бути зараз якась найгірша істота? — спитала я, вже потрохи роздражнена вибухами артистичної натури. — Будемо-ж вибирати третю товаришку; коли не сподобає ся, не приймемо!

— Ага, певно ти не приймеш із твоїм божеським серцем, що наказує ближнього любити більше, як себе самого...

— Ганнусю, будь добра! — просила я. — Ти замучуєш мене своєю вічною опозицією! Щож робити, як нема иньшого виходу? Як знаєш що ліпше, то скажи і я згоджу ся з тобою, а коли ні, пристань на мою раду.

Вона погамувала ся, побачивши, що діткнула мене.

Задержала ся перед своїм великим образом і, усміхаючись гірко, сказала:

— В чім я коли опоную? Я є лише німим послушачем свого таланту, але такі як ти, Марто, такі, як ти, творять ту велику силу, що пригноблює таких, як я. Масою пригноблюєте ви нас, поодиноких, і ми загибаємо мов той цвiг без насія через вас. Але ти, як індивідуальність, того несвідомо, і тому не розумієш того... Відтак кількома кроками підійшла до мене.

— Гніваєш ся, Мартухо?

Я не відзивала ся.

— А я тобі кажу, Мартухо, що царство на землі належить все таки до тебе.

— Та що там..

— А я тобі кажу, Мартухо, що царство на землі належить все таки до тебе. — І обнявши мене бурливо за шию, шукала вохкими очима на моїм лицьо гніву.

Я не могла ніколи довго гнівати ся на неї. Знала добре, що коли-б справді була загнівала ся на неї, вона не успокоїлась би доти, доки я не сказала б їй хоч кілька разів, що „не гніваю ся“.

Була незвичайно доброго серця: тут в одній хвилі кидала ся, горячила ся і змагала ся, а вже в другій була добра. Товариство, в яке входила, і товаришки, що її любили, розпестили її, догоджуючи їй в найменшій дрібниці, боготворючи її задля краси і таланту, та задля її оригінальних помислів. Належала до різних товариств, не жалувала нічого, а визичуваних товаришкам гроший не приймала ніколи назад. Любила над усе елеганцію, називаючи се третьою важною заповідою в умовах до щастя: бувала через се нераз навіть несправедлива в осуді людей, але до елеганції тягло її, мов дитину до чічки.

— Спусти ся на мене, що я не впроваджу тобі жадного невідповідного матеріялу в хату, що ти і твоє артистичне milieu не будете вражені ані його видом, ані поведенем. Уже я постараю ся. І я щось розумію!

— Ого! — усміхнула ся вона. — І „ви“ щось розумієте? Розумієте прекрасно подавати чай, маєте всі здібности доброї господині, матери і жінки, ви славний рахмістр і бу-

дучий стовп родини, але на психології, барвах і нюансах артизму ви не розумієте ся — і тому бою ся дуже, що ви впровадите мені в кімнату слоня. Судячи по вашім добрім серци, ви готові приймати першу ліпшу швачку до спілки, коли лише викаже ся свідомством моральности — розуміє ся міщанської — і божим виглядом...

— Не бій ся! — відповіла я. — Я-ж навчила ся вже від тебе добачувати артизм у житю, а що до невидимих тонкостей в людях, то їх відчує мій інстинкт. Він був мені завсїди найліпшим проватором.

— Побачу.

— Побачиш.

— Але памятай! Коли вона буде з виду „неможлива“, значить і погана і без манер, я не сїдаю з нею до стола.

— Можеш.

— Чи ти маеш уже кого на думці, що ти така певна, що задоволиш мене?

— Ні. Але я певна, що найду відповідну істоту.

— Ну, то роби, що хочеш.

Я сказала, що „ні“, що не маю ще нікого на думці, і я справді не мала ще нікого на думці, ба не мала навіть понятя, ні прочутя, хто був би саме найвідповіднійший до спілки, а однак... однак саме в тій хвилі, як

Я сказала слово „ні“, появило ся перед моєю душею на хвильку, пересунуло ся мов образ, якесь дівоче лице, змарніле, з смутними очима, і на хвилю одну прошибло мене якимсь предивним смутком, мов почутем нескazanого жалю, ніжно, ніжно, перелетно, — і ще не приняло форми, як уже й згубило ся...

Чи я знала когось подібного?

Ні!

Бачила де?

Мабуть ніколи. Хиба що може деколи на улици подибала?

Може...

* * *

Ми виставили карточку на покій і ждали на спілку.

Одного дня — се було вже в грудни — вернули ми обі по полудни до дому, а доходяча жінка, що обслуговувала нас, віддала нам білет від незнайомої якоїсь „пані“, що приходила задля мешканя.

Ганнуса кинула ся жадібно на білет, майже вирвала його з рук старої... „Софія Дорошенко“, прочитала в голос крізь густий чорний вельон, що ослонював її сьвіже румяне личко, а відтак оглянула цікаво білет на всі сторони... Був вузкої подовгуватої форми з зо-

лотими беріжками. На нїм не було нічого написано і лише ледви замїтний тонкий запах фіялковий ішов від нього...

— Хто се? — звернула ся цікаво до мене.

Я здвинула плечима і забравши білет від неї, прочитала так само в голос „Софія Дорошенко“, як вона, і як вона, оглянула чистий білет на всї сторони.

— Як була убрана? — питала Ганнуся — красно?

Стара здвинула плечима. Або я знаю? Не вважала. Відай якось чорно, відай не дуже красно... голову мала обвиту поверх шапочки чорним шовковим шалем таким, як паннунця беруть до театру, лише що чорним, але впрочім... не так, як ви, паннунці мої! — І з тим погладила любязним боготворячим якимсь рухом по рукаві Ганнусю, що мала на собі прегарний темносинїй костюм, обшитий правдивими кримськими баранками і таку саму шапочку і нарукавок.

— На маєш! не казала я, — обїзвала ся Ганнуся до мене — що то якась швачка?

— Як виглядала з лиця? — питала я, відчуваючи потребу боронити ся.

— Або я знаю? Якимсь так собі. Не гарна. Лице змарніле, зі смутними очима...

— Чуєш? — І посїпала мене за рукав.

841251
152148

Се певно якась швачка, що терпить вічно на біль зубів і обвиває голову шалем!... Що вона казала, Катерино?

— Та що мала казати? Не казала нічого — відповіла стара. — Питала ся, чи тут кімнати до спільного мешканя, і чи можна би їх оглянути?

— А ви, Катерино?

— Я казала, що можна, і показала кімнати.

— А вона?

— Оглядала кімнати, роздумувала щось і спитала, чи мешканє тепле, бо вона має фортеп'яні і грає і не зносить студени.

— Т-а-к! — крикнула Ганнуся — вона має фортеп'яні і не зносить студени! Гивернантка якась! Гадає, що я прийму її з фортеп'яном? Таки зараз; а якже! Тут я буду малювати, буду потопати у своїй праці, і замїсть щоб мене обдавала сьвята тишина, буду примушена слухати дурних вправ і гам. Ні, danke schön за таку гармонію. Може будеш ласкава зрозуміти, що се річ не можлива, входити з двома об'єктами в спілку. Се певно якась учителька, що мозолить ся цілу днину з дїтьми, а вечером гримає по фортеп'яні, щоби оживити свої ступілі нерви. Тепер я вже знаю. Шаль поверх шапки, змарніле лице зі смутними очима, морщона убрана...

БІБЛІОТЕКА
Сталі...
№... пифр...

о, ми знаємо сей тип! — І сказавши се отворила широко двері від комнати і поплила гордо в своїм ніби-гніві до хати.

Я остала ся ще на хвильку в кухні біля старої, задивившись без думки на білет...

За хвильку появилася знов артистка.

— Чого стоїш тут? — спитала. — Що хочеш іще довідати ся?

— Та нічого — відповіла я.

Мені стало маркотно. Я хотіла спротивити ся їй. Перший раз у життю спротивити ся цілком поважно, а тут я не могла. Хто се був? Якого роду людина? Причина, що вона грала, не промовляла за нею. Хто знає, як грала, кілька грала!... А тут справді Ганнуся потребувала спокою, я потребувала спокою... що тут робити?

— І що ще казала? — звернула ся до старої.

— Казала, що прийде за два дні і поговорить із паннами.

— А більше нічого?

— Ні. Ага, казала ще: „Тут красно; промовляє до душі!“

Ганнуся отворила широко очі: „промовляє до душі!“ повторила. — Диви, диви... артистична атмосфера зворушила її, але вона... як вона була убрана, Касунечко, як? — усміхнула ся свавільно...

— Або я знаю, як? — відповіла стара нетерпеливо. — От виділа, що якось чорно, що один гузик її пальта баламкав уже на нитці, і що рукавички на пальцях були порозпорювані чи подерті, а впрочім, що я маю кожного оглядати!

— Жінко, — звернула ся Ганнуся вже поважно до мене — я не приймаю її до спілки! Се моє остатнє слово. — І обернувшись, пішла до хати.

Я сховала білет і пішла за нею. Про те не говорили ми більше.

По обіді закинула Ганнуся лижви на плечі і поїхала на совганку, а я пішла на годину конверзації англійської мови.

В одній старшій Англичанки, що вчила по англійськи, сходило ся два рази в тиждень більше дівчат і молодих людей і говорено по англійськи. Се були для мене найкрасші години в моїм життю...

Тут прийшло мені на думку спитати ся, чи хто не знає Софії Дорошенко.

Знали її. Одна молода Німочка і один студент знали її. Німочка запевняла мене, „що Sophie“ се дама „höchst anständig und fein“, а студент сказав, що вона грає прегарно і лагодить ся до консерваторії.

Звідки вона? — Не знали. Очевидно не тутешна, але з її уложеня говорила інтеліген-

ція і давала свідощтво, що вона не пересічна людина.

— Адеж ви її не бачили? — питала мене Німочка. — Вона сидить же кожного разу підчас викладів науки гармонії саме в другім ряді перед вами...

— Ні, я її не бачила.

Її зараз можна пізнати. Вона держить ся просто... марна і має смутні очі. Але по фризурі можна її вже певно пізнати. Чеше ся цілком antique, і обвиває голову два рази вузкою чорною оксаміткою, мов діядемом. Взагалі вона з профлю цілком type antique. В неї чоло і ніс творять одну лінію... я мусіла її бачити...

— Не бачила.

— То глядіть завтра; побачите її.

Вернувши до дому, оповіла я все, що довідала ся про неї, Ганнусі.

— Хиба прийняти її? — сказала я.

Ганнуся зморщила чоло, хотіла очевидно як звичайно противити ся мені, але надумавшись, сказала: — Приглянь ся їй завтра, а позавтра, як прийде і видасть ся нам можливою істотою, може й приймемо.

Другого дня пішла я на виклади науки гармонії і дивила ся за „спільничкою“.

Добачила її. Небавом потім, як я усіла на своє місце, явила ся й вона і усіла в дру-

гим ряді саме передо мною. Сиділа нерухомо і прислухувала ся уважно теорії музики. Я не могла бачити вновні її лице. Бачила лише темне, лагідно лискуче густе волосє, уложене обережно в грубий узол, і два рази аксаміткою обвиту голову, і потроха лице з профілю. Чоло і ніс творили одну мягку лінію... Спадисті її рамена надавали їй ціху якоїсь паньскости, певности...

Не знаю, чому я неустанно дивила ся на неї. Мене неначе тягло до неї, неначе силувало віддати їй цілу свою істоту на услугу, або й ще більше: віддати всю ясність своєї душі, натхнути її тим... Сама не знаю, що таке тягло мене до неї.

— Коли-б обглянула ся! коли-б обглянула ся!... — думала я неустанно. Чи я не бачила її вже давнійше? Мусіла бачити вже, коли сиділа передо мною в другім ряді... Коли-б обернула ся!... Вона обернула ся. Саме в тій хвилі обернула ся перший раз сього вечера і глянула мені просто в очі. Великим, здивованим, майже допитливим поглядом...

Я застидала ся і опустила погляд.

Вона не обертала ся вже більше сього вечера.

По годині вийшла скорше від мене і зникла мені з очей.

Другого вечера коло шестої сиділи ми обі в сумраці мовчки. В кімнаті було тихо; в коминку горів огонь голосно, і світло поломіни падало червонявою тінню перед коминком і отоманку, на котрій лежала артистка, простягнувшись у цілій своїй довгости.

Була до крайности роздражнена.

Подавала ся о стипендію, надіяла ся з певністю, що одержить її, а тут — не дістала! Спершу просто не вірила. Вона, „Das Glückskind“, не осягнула того, що бажала! Коли пересвідчила ся в неумолимій правді, плакала своїм сильним пристрасним плачем аж до утоми, аж поблідла. Відтак глузувала собі з того і з себе, а на останку попала в роздражненій настрій, і від часу до часу переривала мовчанку, не то монольогами, не то питаннями до мене.

І я була дуже пригнетена.

Один молодий професор, що приходив на годину конверзалії англійської мови, почав горнути ся до Німочки і неначе забув, що не розмовляв доси з ніким, лише зо мною, що ми були собі найліпшими товаришами, і що почавши дискусію по англійськи, кінчили її звичайно в матерній мові, бо мали собі стілько сказати, що по англійськи не находили ще скоро слів, а година переминала на це мінута.

Чому був такий невдячний? Німочка не вміла так по англійськи, як я! Правда, запрошувала його раз-у-раз до себе, обіщувала Бог знає що за діла від свого батька, ректора університету; — а я така бідолаха супроти неї, що червонію ся вже на пятьдесят кроків перед ним, не втяла би ніколи такого. Що подумав би він був собі? Що сказала би Ганна? О Ганна! вона не сьміяла би ся як із першої лїпшої моєї непорочности, але, скрививши уста, лише сказала би: „Почуваєш уже зворушення? Ну, правда, тобі вже по двацятім — ergo треба чим скорше головку під чипочок пхати!...“ Вже як ми любили ся і в усім згоджували ся — в тім ми дуже ріжнили ся. Вона мала багато поклонників, але сама не полюблювала ся ніколи. Говорить годинами про них, подивляє в них, що красне, аналізує майже всі прикмети їх їстот, а проте не чіпає ся її любов; противно, обсьміває їх нераз, як малих хлопців. А вже як розпічне яку працю, то й не згалувати їй про такі річі...

Не знаю, чи сього вимагають закони висшої штуки, чи воно що иньше, але я не можу так. Найменша краса вражає мою душу і я піддаю ся їй без опори. Вона артистка, вимагає Бог знає чого, — але й на неї

прийде черга. А коли прийде... Ганно, Ганно... сам плач твій знищить тебе!

Штука — то великий чоловік, але я сказала би, що любов більший. Професор, що приходиться на години конverzації англійської мови...

— Жінко!

Я прокинула ся, переполохала...

— Що, Ганнусю?

— Чому мовчиш так завзято?

— Що маю говорити? Не питаєш ся-ж мене нічого...

— Не питаю ся, але говорити проте можеш. Ти мені щось надто жадібно бігаєш на ті години англійської конverzації і надто оживлена вертаєш. Уже певно засліпила ся в кім? Я тебе відгадую. Стидай ся... Саме в посередній науки... і розлазить ся в чутях!...

Я сиділа мов окропом опарена, просто знівечена. Вже знала!

— Ганнусю...

— Може не правда? Тебе й сліпий відгадав би, а не то я! Але я не дурно тобі раз казала: царство на землі належить ся тобі!

Відтак розсміяла ся глумливо.

— Я хотіла би бути такою, як ти, т. є. мати душевні органи, засліплювати і найслабшим об'єктом свій ум; мені се здало би ся. Але ні. Я й без того віддам ся. Як мені лу-

чить ся ще раз таке, як нині зі стипендією, я готова віддати руку першому ліпшому заможному чоловікови, що перейде мені дорогу, щоб тим щирійше віддати ся штуці...

— Ганнусю!

— Що таке? — спитала холодно.

— Говориш так... без любови? Ти, артистка, вийшла би замуж без любови?

— Власне тому, що я артистка. Власне тому, що ношу в собі ще иньшу силу крім серця свого... О Мартухо! — кликнула вона параз здавленим голосом і пристрасно зарила руки в волосє. — Ти не знаєш, як можна любити те, що люди називають артизмом, що живе у нас і заповняє нашу душу; що бере ся звідкись у нас, виростає, опановує нас, не дає нам спокою і робить із наших істот лише послугачів і статистів своїх! Се щось таке велике, сильне, що особисте щастє мізерніє перед тим, не в силі удержати з ним рівноваги в істоті! Вибагливою вдачею своєю нищить її саме в звилі, коли слюбує їй вірність. Заглушити в собі той сьвіт, щоб жити лише для одного чоловіка і для самих дітей? Се не можливо... любов також не вірна... мені не можливо... тому не можливо, хто носить справдішній артизм у душі!

— Ганнусю, а як полюбиш?

— Та що там! — відкинула зневажли-

во, — то буду любити. Чи се вже найстрашнійше в світі?... Полюблю живий образ. Один, і другий, і третій! Коли-б лише досить хороші, досить пориваючі і гідні моєї любови й істоти! Коли-б повні великих, перемагаючих своєрідних мотивів... а любити... байка! Я чекаю того розцвіту душі... може сотворю в честь його... великий образ...

Потім обернула ся до стіни і за малу хвилину почула я, що вона знов плаче...

Мені стало лячно.

Таких сцен я бояла ся завсіди дуже.

Було багато річий в житю, які брала страшно легко, ледви доторкала ся їх крилами своєї вибагливої душі, а иньші... падали ниць перед їх важностию — але в штуці була поважна і глибока як море...

І з нею було тяжко дійти до кінця. Побивала мене аргументами, що — хоч і не були би признані загально справедливими — то не були ніяк самі по собі неслухними.

Я підійшла до неї і почала втихомирювати її...

— Чим хочеш успокоїти мене? — питала мене повним, палючим, майже строгим поглядом. — Сентіментами? Сердешними фразами вплинути на мій ум? Не накладаймо на свої душі маски: І я і ти знаємо, що я мушу

виїхати в інтересі штуки за границю... мушу, мушу!

По кількох хвилях підняла ся живо з отоманки і почала ходити по хаті, при чім терла нервого руки, що було вже в неї ознакою найбільшої розпуки. Здавало ся, туй-туй лопне головою до стіни...

Я запалила велику лампу, що звисала над столом по середині хати, і світло немов переломило критичну ситуацію, розсипуючи ся лагідно на всі предмети великої гарної комнати, оставляючи лише угли в півтні, де стояли нерухомо листові цвіти, і тут і там плішові фотелі, великі букети і білі бюсти...

Хтось застукав.

Вона задержала ся перелякано в хаті і звернула люто і гордо голову через плечі до дверей — хто сьмів саме в тій хвилі приходити?

Я попросила увійти.

Двері отворили ся і увійшла женщина.

Чорно убрана, з темно сповитою поверх шапочки головою, — постава проста — вона!

— Софія Дорошенко — звернула ся лише до мене.

— Дуже нам мило, ви вже були тут?

Так; була і не застала нікого, але переказала слугою, що прийде. Вона перепрошує, що приходить у тій трохи пізній порі, але

в днину дуже занята ; бояла ся, що прийшовши скорше, не застала би мене дома, а їй залежало на тім, щоб застати мене... Їй подобають ся кімнати і коли-б я не мала нічого проти того, що вона грає... вона лагодить ся до консерваторії... то пристала би на всякі умови, ставлені мною і спровадила би ся зараз завтра або позавтра.

Говорила дуже лагідно і не ждучи, аж я попрошу її усісти, відтягнула крісло від стола спокійним, певним рухом і усіла. Світло падало широко, блідою струєю на її лице. Змарніле лице з великими смутними очима..

Я звернула ся за Ганною. Чи вона не бачила Ганни ?

Здає ся, що ні. Говорила, мов би не бачила її зовсім, або мов би усувала ся від неї нарочно.

А артистка стояла під коминком, — висока, горда, холодна, роздражнена до крайности, і її великі розгорілі з внутрішнього болю очи спочивали жадібно на змарнілім лиці дівчини. Ні, не спочивали, шукали лиховісно чогось, щоби знищити вже в другій хвилі відкриті і відчуті полекшу на свій біль, що впив ся в неї... Недобра була в тій хвилі.

Я представила її — дівчині. Дівчина склонила ся легко, артистка ледви головою кивнула.

— Чи ви зможете у нас мешкати, рішить уже моя товаришка, — обізвала ся я, даючи тим Ганнусі нагоду заговорити. А Ганна, не змінивши постави, обізвала ся холодно :

— Граєте гарно ?

Я глянула лячно на неї, а відтак на гостю.

Вона усміхнула ся ледви примітно, відтак потерла повільним, мов утомленим рухом чоло і відповіла : — Не знаю, граю по своїй душі...

Ганнуса роздула губи і не обзивала ся більше.

Я була в прикрім положеню. Мені хотіло ся чогось прийняти отсю дівчину, що, хоч і не була мені знайома, але викликувала в мені довіре і симпатію. Якоюсь лагідностию, певностию, а найбільше — поглядом своїм. Спокійним, а zarazом — мелянхолійним таким ! Певність її рухів і та певність у голосі мали якусь иньшу підставу, чим „добре виховане“ або походжене з „доброї родини“.

— Отже як думаєш, Ганнусю ? — спитала я несміло ще раз розбурхану артистку.

Вона здвигнула плечима і неначе повела мене поглядом на два гузики пальта чужої, що держали ся слабше сукна від иньших, і на її рукавички, що були порозпорювані чи погризені, а радше кінці її пальців, які дів-

чина саме в тій хвилі підвела до уст, почавши їх нервово гризти... Чинила се несьвідомо і була се в неї очевидно якась привычка.

Мені спалахнула кров у лице — я засоромилася і розлютила ся. Ніколи не відчула жадної, заподіяної мені Ганнусею прикροсти так сильно, як у тій хвилі перед сею незнайомою, що звернула ся, як видко було з її істоти, з довірем до мене; ми поводили ся тим самим перед нею глупо і просто компромітували ся.

По хвилі прикрої мовчанки, з якої кождий був би відгадав відповідь артистки і її хвилиевий настрій, підняла ся вона, Дорошенко, звільна із свого крісла. Глядячи раз по раз лагідним рухом свій муф, звернула свої великі блискучі очи трівожно на малярку. — Не можете рішити ся відмовити, пані? — спитала. — Прикро вам, правда? Воно буває часом так. Але-ж ви тому не винні, пані! Се я сама винна, що з'явила ся тут перед вами... Ні, то ви винні — поправила ся, звертаючи ся нараз до мене і усміхнувшись неказано милим усміхом. — Ви збудили в мені симпатію, про яку мабуть і не снили, хоч знаю вас лише з видження; бачила вас підчас викладів науки гармонії. Шукаючи мешканя, зайшла я випадково і в отсю улицю. Прочитила виставлену в вікні картку, дізнала ся,

що ви тут мешкаєте і зараз рішила ся замешкати у вас. Тому я тут. Але тепер бачу, що годі. Я ніяк не в силі грати з тим переконанем, що хтось із окруження зазнає через гру прикрість, а з нею і через мене! — о ні, ніколи! Мій „фах“ вибагливий і жадає зараз для себе нестїсненої волі. А що я привикла віддавати музиці самі необмежено свободні почування, то тут мішав би мою душу вічний неспокій і підозріня, що розстроюю иньшим нерви і впливаю погано на моє окружене, а того я не хотіла би!... Я потребую спокою, що випливає з замилованя до музики і гармонії в відносинах, передовсім — гармонії! Тепер уже я сама перепрашаю, що відступаю — додала троха несьміливо, між тим коли її погляд промайнув знов боязко по артистці, — але я справді не можу інакше. Тут видко, — додала, оглядаючи ся — тут панує тонша краса, але я мушу шукати любителів музики...

Ганнуса заворухала ся.

Глянувши на неї, я побачила відразу, що з нею зайшла зміна і що в ній взяла верх її добра натура. Неначе не гнівала ся ніколи, не бурила ся ще перед хвилиєю, так усміхнула ся тепер. Піднявши брови зчудовано в гору, спитала:

— Хто вам каже, пані, що ми не люби-

мо музики? Саме ми любимо музику, правду, від душі музику, що не є впливом дресури і профанації того, що зве ся талантом, а впливом струнами обдареної душі, як се ви тепер описували. — І простягаючи до неї щиро руку, говорила далі: — Ми просимо вас остати ся в нас і перенести симпатію свою і на других. Вони не такі страшні, як здають ся, коли захмарені... Не так, Мартусю?...

Я усміхнула ся, притакуючи головою. Я була би її таки зараз за шию обняла, що була така добра...

— А що до гармонії в відносинах, то ми вміємо її цінити. Саме в нашім житю грає гармонія велику ролю, і коли-б ви справді хотіли в нас остати ся, ми творили би викінчене тріо. Жінко! — звернула ся до мене. — Потверди се, що я сказала, та зроби мені рекляму...

А я, щаслива по таким гарнім звороті її настрою, потвердила її слова, зробила їй „рекляму“ і попросила і з своєї сторони дівчину остати ся в нас.

Вона подякувала.

По ній було видно, що була урадована, хоч не виявила сього словами. Здавало ся — не вміла висказувати почувань словами і ми могли хіба по її очах бачити її задоволене.

Ті очи окинули нас вогким вдячним блеском, а відтак спустила їх скоро, мов засоромила ся свого зворушення, викликаного щирим виступом артистки.

Я просила її остати ся в нас на чай, але вона відказала, вимовляючись, що дома же на неї робота, коли має позавтра перепроваджувати ся. Говорячи се, сягнула в кишеню і заплатила від разу за три місяці. Відтак посиділа ще трохи і попрасала ся.

Третього дня спровадила ся.

Артистка слідила з цікавостію, майже пожираючими очима за кожною її річію, яку вносили в комнату, мов би хотіла відгадати з них характер дівчини та яким мієн дише все і чи було варто: „цілувати ся з нею в уста“.

Але вона не мала багато річий.

Найкрасше, що було в неї, то був її фортеп'ян.

Чорний, з дорогого дерева, прикрашений на краях арабесками з перлової матиці, лискучий мов зеркало.

Коли вносили його, вона сама прийшла за людьми, що привезли його. Сама вибрала місце, де мав стояти, і власною рукою поуставляла склянні підставки, на яких мав стояти.

Коли було вже все в порядку і ми всі

три вечером сиділи при столі, на яким шипів самовар, споглядала вдоволено раз-у-раз за кімнатою, де стояв її улюблений інструмент, і мов міняла ся з ним усміхом, що помістила його в такім добрім місци...

— Тут високі покої і він буде прекрасно звучати — говорила заєдно. — В нїм знаменитий резонатор, але він потребує простору, а тоді його лише слухати! Я його знаю... я тут розжию ся!

Комната, де стояв він, була неосвітчена і її двері стояли нині цілком широко отворені.

Стояли широко отворені і з них тхнуло чимсь, закуганим у темноту, незнаним мені цілком характером. Її очі звертали ся туди мов притягані тасмною силою, розсвічуючи ся, розкішно, мов душа її піддавала ся без найменшої опори елементови сильнійшому, як вона, пристрасно любленому нею, перемагаючому її цілковито.

Відтак грала нам.

Отворила інструмент цілком, щоби резонатор відітхнув вповні в „артистичній атмосфері“ і грала. — Не які там штуки що раз иньшого композитора, лише одну штуку на цілий вечер.

— Се видає ся мені так — обясняла нам те — як би чоловік питав від разу кількох авторів, а читаючи, не вглубляв ся в жад-

ного. Відгриваючи композитора, треба відгадувати й його істоту, щоби зрозуміти мотив самої композиції. Інакше грає стає безхарактерне. Раз що без душі композитора, а другий раз що без душі грача, який не находить між композицією і собою навязуючих струн і грає на помацки. Те, що називають у звичайнім розуміню слова гарною грою, є лише гармонія звуків, нюансована чистою вправою.

Грала етюд Шопена ор. ор 21 чи 24.

Кілька разів раз по раз.

І в тім, що вона передше говорила, була мабуть правда. Я чула нераз сей етюд, чула і забувала на ново, — але коли вона грала його і кілька разів рах по раз, я неначе иньший слух дістала.

Душа стала здібна розуміти музику.

Кімната наша стала мінити ся.

В неї напливали лагідно, одностайними фаями, один по другім. один по другім, звуки. Все звуки і звуки... філюючи сильнійше і слабше, піднимаючи ся високо і спадаючи знов, заповняючи широкий простір собою.

Повтараючи ся, змінили ся незамітно в красу. І вона поривала. Не голосною перемагаючою силою, лише самою ніжністю і м'яккістю. Перемагала, приманюючими звуч-

ними барвами, а чутя віддавали ся їй, потопаючи в ній без жалю...

* * *

Артистка сиділа против неї, сперши ся о спинку крісла. Вічно рухливі руки лежали тепер бездільно на колінах, а лице поблідло. Від сильного впливу музики поблідла, а очима просто осьвічувала ту, що грала. Перший раз бачила я, як над нею запанувала иньша сила, чим її власна, і як вона піддала ся їй.

А граюча сиділа мов статуя, звернена до нас клясичним своїм профілем, не ворушаючи ся тілом і лише руки її мелькали по клявіатурі мов білі листки.

Коли перестала грати, Ганнуса кинула ся до неї з одушевленими похвалами.

— Ви вроджена артистка — говорила раз по раз, стискаючи щиро її руку — і я дуже щаслива, що ви опинили ся між нами. Вона усміхнула ся і не відповіла нічого. Мабуть була призвичаєна до подібних слів. За те я не могла й на таке здобути ся. Чула ся такою дрібною і незначною перед нею, що й не находила слів на свою низшість. Уже, що правда, любов великий чоловік, але й музика не менший!

А вона сяма ходила така тиха, скромна, відпихала так очевидно всю увагу, що на неї звертала ся, мов прикрий тягар, що суне ся під ноги...

* * *

Була дуже мила в обходженю, легка, ледви замінна собою, але мовчалива і дуже поважна.

Усміх на її устах, що появляв ся лиш рідко, був немов на віки затемнений смутком.

На питане Ганнусі про її рід, оповіла, що її батько був директором при однім великім банку, і стративши маєток, помер наглою смертю, а її мати жие при своїм браті, старім кавалері, прикована від кількох років прикрою недугою до крісла. Вона дуже бояла ся, щоби вуйко не оженив ся, чим грозив від часу до часу, бо відтак не могла би йти до консерваторії, що було би для неї тим самим, що — смерть. Він утримує її й матір, і хоч вона могла би і в Відні заробляти на себе, — заробляє вже й тепер, даючи лекції музики — то там не могла би сего чинити, бо мусіла би весь час посвятити музиці. Більше не довідали ся ми від неї.

— Не можу ще схарактеризувати сього твого type antique — сказала Ганнуса до ме-

не, коли ми щось у тиждень, чи в дві неділі, остали ся самі обі дома.

— З замиловань Софії бачу натуру тонкого стилю, дбалу про красу і штуку в повнім розумію. А з другої сторони вона для мене загадка. Байдужна на все, мов дерево. На приклад, прошу, що то за тип? Вважаєш, яке в неї біле? Гарне і тонке мов у графині, а її постіль іще красша. Спить мов царівна. Коли вмиває ся, не забуде ніколи насипати кілька крапель найтоншої перфуми до води, але за те її верхня одіж — просто — „товпа!“ Цікава я, як довго будуть іще гузики теліпати ся коло її пальта, коли пришиє кусник відорваного від сукні шнура, що на борзї пришпилила шпилькою і коли позашиває свої рукавички!

— Се вона їх погризла, Ганнусю.

— Дивна привычка гризти рукавиці.

— Вона й нігті гризе.

— Констатую, що нервова. Лише нервові любують ся в таких розривках, коли душа їх переповнена чутєм. Але мабуть вона наложила на свої чутя сильну упряж — завсіди спокійна як мрамор. З крою її правильних уст гадаю, що не пристрасна; з широких скрань, що вірна, а з брів, що споюють ся між очима, що вміє тайну заховати...

— Який мені Ляфатер найшов ся! — сьміяла ся я з неї.

— А може я зле вгадую? От най тебе відгадаю. З уст видко, що цілувала би ся з кождим хлопцем, колиб хоч трохи був гарний, і, судячи зі становища старих тіток і батьків — „порядний“, і що ти балаклива, як сорока. З веселих очий твоїх суджу, що ти обнімала би цілий сьвіт та що з кождим була би зараз за „пан брат“, а по руках догадую ся, що в потребі і дров нарубаєш...

Я розсьміяла ся.

— Вже що до рук то воно правда — сказала я.

— А цілий сьвіт не обнімала би?

— Нехай і так. Добре, що в мені стілько тепла, що можу ним і иньших загри. На те дав Бог серле...

— О, розуміє ся! Треба борзо головку під чипочок пхати. Я таки кажу: царство на землі належить ся все таки — тобі!

Тим закінчила всю свою критику про мене.

По якійсь хвилі, підчас якої малювала пильно, обізвала ся знов:

Софія мусить мати якусь нещасливу любов. Нещаслива любов перетворює нераз людську вдачу до дна,

— Ти зараз своє! — запротестувала я, хоч те саме сказала вже давно своєму серцю.

— Що могло в її життю грати більшу роллю як любов? — говорила далі Ганнуся, — На її тлі виростає всяка сида; а коли вона вражлива, якою саме мені здає ся, а при тім вірна — то метаморфоза готова. О, в мене остре око і я пізнаю зараз, хто розуміє ся вже на нещастю!

— Вона признає се сама, Ганнусю, що нервова; казала, що стала такою від смерти батька. Була сама коло нього, як дістав атак серцевий, помер майже в її руках. Потім відхорувала се. Лікарі заборонили їй навіть займатися акийсь час музикою, але що їй без музики, як казала, нема життя, то не держала ся їх приказів і грала і грає до схочу. Казала: „Знаю й без них, що унаслідила по батьку нервовий систем і його недугу, але що мені один день життя менше або більше! Не бою ся смерти! З нею замовкне вся музика моїх нервів і те, що здавило їх звучність...“

— Видиш, Мартухо? — кликнула артистка, піднімаючи тріумфальним рухом руку з пензлем. За тим криє ся щось і я довідаю ся ще про се. Я страшно цікава. Що за пригода здавила „музику“ її нервів?

Я здвинула плечима.

— Але вона й так грає ще чарівно...
І справді — грала чарівно...

* * *

Запанувала цілком над нами.
Артистка залюбила ся в ній мов мужчина і майже задавлювала її своїм щирим, але на її, Софії, істоту за бурливим, за голосним, занадто виявленим чутем!

А я мовчки молила ся до неї.

Ганнуся відкривала що дня нову красу в її історії, а поверховністю її занимала ся мов мати дитиною. Чесала сама її довге шовкове волосє, укладаючи його по своїм стилю „antique“, придумувала для її класичного профілю осібні ковніри і иньші строї, а я без „мотивів“ любила її. Ні, обох любила я.

Ніхто з них не жадав сеї любови від мене, як чогось висшого, святїйшого в життю, але я сама подавала її їм. І подаючи її, була сама щаслива. Жадна з них не жадала якоїсь там праці „надпрограмової“ для себе, якої прислуги, але я сама подавала її їм. Одній і другій. Перша приймала її, не замічаючи сього навіть, а друга клонила ся за те вдячно за мною мов цвіт за сонцем.

— Ганнуся слушно називає тебе жінкою — сказала раз Софія до мене, коли я знов зробила їй якусь прислугу. — Ти є вже вродженою жінкою і матірю, між тим, коли з нас обох, т. є. з Ганнусі і з мене виробила би се аж любов, і воно мусіло би стати ся якимось дальшим розвоєм наших істот! Ти ще не ушкоджений новітнім духом — тип первісної жінки, що пригадує нам Аду Каїна, або інші жінки з біблії, повні покори і любови. Але не вихованєм виплеканої покори і любови, лише покори і любови з першої руки, з природи! Ти й без науки була би та сама, що тепер. Жертвувала би себе з напору вродженої доброти, без намислу і без претенсій до подяки! Ти — тип тих тисячок звичайних, невтомно працюючих мурашок, що гинуть без надгороди, а родять ся на те, щоби любовню своєю удержувати лад на сьвітї...

Я стидала ся її гарних слів, заслонюючи лице руками... Чула, що стояла чимось низше, далеко низше від неї; що була супроти неї лише якоюсь простою робітницею...

А вона, неначе відчула те й хотїла піднести мене до себе, сказала :

— З тебе буде прегарна мати, Мартухо!

— З тебе не менше — впевняла я її, цілуючи її прекрасні білі руки.

Вона зморщила чоло, і її уста задрожали :

— З мене ні! — відтяла понуро, мовби я вразила її.

— О певно, що була би! Стілько краси і ніжности.

— Я понишила би всіх своєю любовню, діти й мужа — сказала тремтячим голосом, спустивши скоро догляд у діл. Я не з тих, що в міру люблять! — І усміхнувши ся якимось горесним усмішком, звела розмову на Ганнуся.

— Вона артистка. Неспокійна, змінчива мов те море, але й гарна мов море. Хто мав би ту силу прикувати її на завсїди до себе!

— І на неї прийде черга — закинула я.

— На неї ніколи не прийде черга. Вона душею артистка, хоч її твори не здобудуть собі може европейської слави. На те нема ліку. Ні чоловік, ні діти не вилічать її з того: до того вона гарна, вона є сама краса і шкода би втискати ту артистично закросну душу у формат пересічних жіночих душ. Повинна вижити вповні, якою саме єсть...

Але не привязувала ся до неї, так як до мене...

Говорили нераз цілими вечерами про різні справи; згоджували ся в найважніших точках у поглядї на жите, відтак про штуку,

літературу, про преріжні питання, але сам спосіб відчування дівчини разив, здає ся, ту незвичайно тонко зорганізовану натуру... Подеколи, в поодиноких хвилях, відтягала ся від неї, мов би відпихана прочуєм якогось болю, що мав її стріннути від тої сильної натури. Але артистка й не замічала сього. Любила її пристрасно та запевнювала її, що вона просто з неба зісланий ангел, щоби увіковічнила его своїм знанєм! А мені говорила, що хоче рохпалити своєю душею сей туре antique та вивести його з клясичної рівноваги.

В Ганнусі збирало ся в деяких днях більше дівчат і вона учила їх рисувати. Дівчата пізнійше розбалакували ся і виявляли деколи надто свобідно свої думки або почування. Тоді „музика“ — так звали ми її нераз — починала оглядати уважно свої руки, неначе відкривала на них плямку, вставала і ніби добачивши на своїй сукні щось до зашитя, опускала повільно голосну кімнату.

Дівчата були тому раді. Вона заваджала їм своєю присутностию. Раз що була найстарша з нас усіх, а по друге... в ній було щось, що вимагало тонкості в думках і поведеню супроти неї, і се вязало їх свободу....

* * *

Ми ділили ся сумлінно домашною працею. Мінjali ся що тижня занятєм. Коли приходила черга на неї дбати про чай і таке иньше, ми просто тїшили ся. Артистка розтягала ся вигідно на своїй отоманці, а я бувала в найліпшій гуморі.

Вона брала річ дуже поважно. „Треба і в таких річах відшукувати гарні сторони, тоді вони не стануть ніколи тягарем!“ Спускаючи вечерами ролети, затикала майже боязко найменші щілини, щоби хто не зазирнув у середину, хоч була переконана, що ніхто не міг заглянути до нас, бо наші вікна були високо, а ролети густі й нові. Потім наставляла самовар і починала господарити. Здавало ся, коли була цілком певна, що ніхто чужий її не побачить, що оживала і огрівала ся... і перемінювала ся в иньшу істоту, теплу і приступну, незрівнану з своїми преріжними видумками, як „украшувати домашнє жите...“ — Однак коли саме тоді надійшов хто ненадійно, вона ховала ся в себе і, сїдаючи десь у тїни, сиділа там мовчки цілий час.

* * *

Одного дня випроведило ся наше vis-a-vis з нашої ули і спровадив ся якийсь молодий технік із жінкою.

По річах, які звозили ся, було видко, що се були люди маючі. Побачивши се, вона страшно змінила ся.

Неописана ненависть відбила ся на її звичайно спокійнім лиці, а очі заіскрили ся злобою...

Самим інстинктом відчула я, що причина тому в незнайомих сусідах, але не мала відваги питати, а вона сама не сказала нічого. Відвернула ся і приступила до фортепяну. Панувала над собою мов найсильнійший мужчина.

Відтак заграла.

Був сумерк і вона грала з памяти.

Почала злегка, граціозно, немногими тонами якийсь вальс.

Перша часть була весела, зграбна і елгантна.

Друга змінила ся.

Почало ся якесь гляданє між звуками, неспокій, розпучливий неспокій! Спиная ся раз по раз на басових тонах, то низших то висших, відтак покидала їх і переходила шалено скорою болючою гамою до висших звуків. Звідси бігла з плачем наново до басів — і знов гляданє, повне розпуки і неспокою... все на ново, і знов ряд звуків у глибину...

Весела гармонія згубила ся; остав ся сам шалений біль, торгаючий божевільно чу-

тя, перериваний яснійшими звуками мов хвилевим сьміхом. Грала більше як пів години, відтак урвала саме в посередині гами, що летіла в висші звуки, акордом несамовитого смутку.

Місяць сьвіттив і осьвічував цілу стіну кімнати і місце, де вона сиділа...

Скінчивши грати, зложила по хвилі руки на фортепян саме, де ноти кладуть ся, і опустила на них голову.

Мертва тишина...

А однак я відчула, що в її душі відограв ся цілий вальс, що його лиш скінчила, і що не може позбути ся вражінь його.... Ті болючі гами і неспокійне гляданє в нільких тонах...

Я бояла ся перебивати тишину.

А се й не була звичайна тишина. Була тишина, повна папруженя і здавленого горя, з неї почало щось творити ся і приймати форми зловіщих тіний.

Нараз підняла голову і почала знов те саме грати...

Легкий, граціозний початок, а відтак другу частину.

Грала майже завзято, мов би боролася з чимсь із усеї сили, але закінчила знов по середині перерваним смутком.

Притиснула розпростерті пальці до висків і відітхнула. Тепер я сама перервала вже мовчанку.

— Се вальс, Софіє? — спитала несміливо.

— Вальс.

— Гарний...

— Так? Се — Valse melancolique?

— Чия композиція?

— Моя.

— Маєш у нотах?

— Ні, в душі...

І замовкла.

Я хотіла ще спитати ся, на яким мотиві скомпонувала його, але ніяк не могла відважити ся. Тон, в яким сказала: „Ні, в душі“, усунув собі заздалегідь усі допити...

Коли замовкала, говорила дальше в мовчанці душею.

Кождий рух, погляд і усміх, набирали в неї зараз змислу і ставали продовженєм внутрішнього житя, хоч не орудувала ними непотрібно і над міру. Здавало ся, незвичайна сила була втиснена в клясичну форму незворушимого спокою — і тому пригадувала собою тип клясичних істот, повних викінченої краси в формі і руках, коли тим часом думками була наскрізь новітна.

*

*

*

Одного разу чула ся я дуже нещасливою.

Години конверзації англійської мови ставали для мене чим раз прикрійші. Молодий професор відвідував Німочку і дома, і хоч я не могла йому в поведеню супроти мене закинути нещирости, вже сама та обставина, що бував у неї, чинила мене дуже нещасливою.

Мені відходила охота розмовляти на тих годинах і ціла моя конверзація складала ся з коротких відповідей, як хто звертав ся з питаннями до мене. Житє ставало незносиме, бож я виразно відчувала, що полюбила його...

Ганни не було дома, я кинула ся на софу, заграбавши лице в подушку, і плакала.

Не знаю, як довго плакала я, але нараз зачула, що хтось потряс мною в плечах сильно, а відтак роздав ся надо мною голос Софії.

— Жінко!

Я підвела ся.

Вона стояла передо мною, висока, спокійна і гляділа на мене своїми великими смутними очима...

— Чого плачеш?

Я оповіла їй цілу історію.

Вона підсунула високо брови і спитала: — Та ти тому плачеш?

— Чиж сього не досить, щоб гинути з жалю? — відповіла я.

Вона здвигнула плечима, так як би хотіла сказати: — Ну, для тебе й того доволі — і не відповіла нічого. Коли я силувала ся здержати слези і не могла сього відразу вчинити, вона обізвала ся: — Гордість, яку природа кладе нам у душу, повинна ти більше розвивати. Се одинока зброя жінки, якою вона справді може вдержати ся на повернхи життя. Будеш колись матерею...

— Що значить гордість у порівнянню до любови? — спитала я.

Тоді вона пристрасним рухом сховала лице в долоні і простогнала майже розпучливо: — Всюди те саме! всюди те саме!... — Потім піднявши ся, спитала: — А що значить пониженє себе самої перед негідною людиною? Ти чуєш? — І її очи заіскрили ся ненависгию, як тоді, коли довідала ся про спровадженє молодого техніка в нашу улицу.

Я відчула сильний жаль в її голосі і, сховавши голову на її коліна, спитала цілком стиха: — Ти любила, „музико“?

— Любила...

І тишина.

— Ти любила, музико!

— Любила...

— Дуже?

— Є рід любови в жінок, — обізвала ся тремтячим голосом, мов би бояла ся гово-

рити — на якій мужчина ніколи не зрозуміє ся. Вона для нього за широка; щоби зрозумів ся на ній. Таку широку любов, що мала мене в повні розвинути, ні, розцвісти мала мене, віддала я йому. Не від сьогодні до завтра, лиш на завсіди. Кождий рух його був для мене потребою, його вид був мені потребою, голос його був для моєї душі потребою, — його хиби і добрі сторони...

Був мені потребою, щоб я стала викінченою, і щоби багато дечого, що спало ще в міні, збудило ся. Мав стати сонцем для мене, щоб я розвинула ся в його сьвітлі і теплі вповні; мала ще иньшою стати, не знаю вже якою там...

До того розцьвіту моєї душі потребувала я лише кількох слів його любови — ми ніколи не говорили про любов до себе... вона існувала між нами німою музикою... так як цвіт потребує нераз лише легкого подуву вітру до повного розвитку, без огляду на те, що пізнійше повстане, — але він не вимовив їх. Мав їх у душі, носив їх у голосі, носив в очах, але не вимовив... І я шукала причини тої мовчанки, що мене убивала, шукала... ні! шукаю її ще й тепер і не можу її віднайти! Витрясла йому всі лелії зі своєї душі під ноги, а він не пізнав їх. Думав, що то такі цьвіти, котрі вянуть і в воді відживають на

ново. Але одні лелії не оживають на сьвіжо в воді...

Не зрозумів мене. Характеру моєї любови не зрорумів.

„Бог сам всюди не міг бути і тому сотворив матери“ — каже одна арабська пословиця. Матери не могли всюди самі бути і сотворили доньки і синів. Синів для доньок, а доньки для синів. Він був тим сином, для якого сотворила мене моя мати. Але тим часом, коли я розкладала душу свою перед ним, думав він... ні... ні! — докинула нараз, заслонивши лице руками, — того я не вискажу!

Одного дня — говорила дальше, по хвилі глибокого віддишу, — розійшлися ми лише тас до „завтра“; я з усміхом на устах і з сонцем у душі, бо ми мали знов бачити ся.

І не побачили ся більше.

Відїхав, а лїпше сказавши, утік.

Чи ти, Марто, не згубила ся коли в твоїм житю від своєї матері в великім місті? Я згубила ся раз семилітною дитиною — і таку розпуку і жаль і страх той відчула я в друге лише тоді, коли зобачила ся нараз без нього! Не знала, що з ним стало ся, бо до нас не заходив він ніколи. Шукала його там, де звикла його бачити. Відтак і там не бачила його ніколи. Шукала, з розпукою в грудях,

бігала між людьми улицями і трохи не питала кожного прохожого: „Не бачили ви його?“ Був і нема...

Був і нема!

Але ніхто його не бачив.

З того часу перестала я з душі сьміяти ся.

Пізнійше довідала ся я, що його перенесли на иньшу посаду і він відїхав. Не працював ся зі мною, бо — як казав — не мав відваги „ломити“ мені серця. Я була лише до любови — казав — і не належала до тих, що їх бере ся за жінки.

Щоб ти знала, Мартухо, — говорила вже цілком спокійним голосом — що отсе не видумка, але правда; — і він любив мене... Оженив ся потім із донькою якогось багатого броварника і жиє ось тут...

Але він не той, що був, із побідним духом! Вона запанувала над ним так, що стратив цілком первісний характер своєї істоти. Став об'єктивною машиною, і вся барвність і звучність його єства і гнучкість його душі зникли.

Неначе без характеру остав ся...

— І ти не бачила ся більше з ним? — спитала я.

— Ні. Лише три рази стрітила ся. Розминаючись влялив у мене очи, мов би хотїв поглядом своїм привязати мене на віки до се-

бе — на віки! Поглядом, Мартухо, ще цілував мені ноги. — Потім розсьміяла ся тихо з глумом, що мене аж морозом пробігло. — Жалує за мною, Мартухо, — додала зниженим голосом — жалує і каже, що його переслідус прикре прочуте, що чує мій плач, тихий, задавлений плач, що стрясає ціле тіло, тому що поганій.

~~А~~ Але я не плачу. Не плакала навіть.

Мені не жаль за ним. Він навчив мене ненавидіти і задавив цілу мою істоту від голови до стіп упокоренєм. Був першим, що дав мені відчуті поганість покори. Від часу до часу відчуваю на своїй душі ту брудну пляму і мабуть не змию її ніколи. Я подала йому свою душу, розложила її перед ним мов вахляр, а він — мужик... — З неописаною погордою вимовила се слово. Здавало ся, коли-б учив він се слово і тон, яким вимовила його, був би вбив її.

— Більше не любила я нікого в своїм житю.

Але воно добре, — додала, поглянувши повним сияючим поглядом до другої компати, де стояв її улюблений інструмент, — бо можу цілу душу віддати — резонаторови. І я віддаю її йому! Коли сяду до нього, находжу рівновагу свого духа, вертає мені гордість і почуте, що стою високо, високо! За

те й граю йому звуками, який не почує від нікого і буду йому грати до остатного свого віддиху... я знаю. Він остане ся мені вірним. Він не мужик; не з того дерева, що виростає на широкій дорозі, але з того, що росте на самих гордих вершинах... Я його музикант...

Встала і творила широко рамена, мов би хотіла обняти кого, а очі її, великі смутні очі, засіяли предивним блеском. Відтак опустила руки.

— Пожди, — промовила, — як йому заграю, коли піду до консерваторії, і як він буде відповідати. Наша музика запре всім віддих. Тепер я ще простий музикант, не вдам так, але відтак... відтак і я і він розжиємо вповні...

В її голосі дрожала здержувана радість і, неначе утомлена сильним зворушенєм якимсь, сперла ся о диван, звертаючи до мене вновні свій ніжний клясичний профіль.

Виглядала дуже гарно і дуже сьвяточно в тій хвилі, а однак саме в тій хвилі, коли мій погляд спочивав на ній, по раз перший за нашого знайомства показало ся у неї щось таке отверте, переняте потайним загадочним щастєм якимсь, — і мене взяв несказаний жаль. Я відчула виразно жаль за неї...

Відтак проймайнув мій погляд немов потягнений невидимою силою, до дверей кімнати, отворених широко, де стояв інструмент — сей її сьвіт...

Я опустила на ново голову на її коліна і, притиснувши уста до її руки, попросила тихим голосом, щоби мені заграла *Valse melancholique*. Мені хотілось його чути...

Пішла і грала.

Не знаю... просто душа розривала ся чоловікови в грудях при тих звуках, граціозних, заповідаючих найбільше щастє, а закінчених смутком і несамовитим неспокоєм! Се нишпорене там у низьких тонах, перекиданє, бушованє між звуками за чимсь.. за щастєм може? — і на дармо! — Уривала несподівано по середині гами смугним акордом, полишаючи в душі масу викликаних почувань мов на глум...

Я плакала.

Що мені вся гордість, про яку мені говорила, що її треба плекати, щоб удержати ся на поверхни житя, — що мені по ній!

Тай звідки її й возьму, коли не піднімає ся сама з серця? Ні, я не вдам того, що вона. Ані в любови, ані в горю, ані в перемаганю себе, а вже найменше в плеканю гордості! — Я проста робітниця, тип послугача

з природи вже, що не наділила її наумисно тим гордим даром, щоби повзав...

Тому повзаю і корю ся до сьогоднішної днини і належу до тих тисячок, що родять ся на те, щоби без надгороди гинути!

* * *

В два дні по тім відїхала до своєї матери, що лежала дуже хора і прикликувала її телеграфічно до себе.

Я оповіла артистці те, що вона мені оповідала про свою любов.

— Се щось цілком без сильних акцій — замітила та, підносячи здивовано брови в гору. — Правду сказавши, я надїяла ся чогось бурливішого...

— Ну, сказала я, — не кождий годен творити голосні акції, але я не знаю, воно здає ся мені таким смутним і блідим...

— Однак вона вижидає ще чогось від житя, — обізвала ся артистка.

— О нї, не вижидає нічого більше!

— Нї? А що говорить *Valse melancholique*? За чим шукає в нїм безустанно? Не словами, не поведенєм, ані очима, ані руками своїми не шукає, лише самими звуками... і я знаю, за чим шукає...

— За чим, Ганнусю?

— Е, ти того не розумієш...

— Щастя, Ганнусю?

— Е, щастя! — Його нема. Гармонії шукає, хоче гармонійно вижити ся вповні. Шукає рівноваги, розумієш, що то значить? Щоб не заважити надто в долину і не піти без міри в гору, а саме як треба. Але — ти того не розумієш!

А далі по хвилі, глянувши вперед себе, десь немов у далечину острим, принизуючим, задуманим поглядом, сказала звільна з гірким усміхом: — А я тобі кажу, Мартухо, як казала нераз уже і нераз казати буду, що царство на землі належить ся тобі...

* * *

Коли вернула ся від матери, артистка кинула ся до неї з подвійною любовю; здавало ся, відкрила на ній знов якусь таємницю „красу“...

Але вона приїхала прибита. Її мати лежала дуже хора і вона приїхала лише на те, щоб у родичів своїх учениць у музиці просити відпустки з на дві неділі, бо мусіла донекич назад вертати...

І полагодивши свої орудки — виїхала знов, віддаючи нам під опіку свій улюблений інструмент, „щоби на ній жадна з посторок-

ніх дівчат не грала і не дразнила фалшивими акордами резонатора.“

Вернула ся скорше як за дві неділі.

Її мати померла і по похороні вона вернула ся.

Приїхала бліда, тиха, — мов замерзла на тілі і душі.

Коли увійшла в кімнату, потягнула за собою довге пасмо холоду з надвору... Ганнуся аж рамена в гору підняла...

— Се подих смерти завис на мині, — оправдувала ся вона, побачивши рух Ганнусі. По тім скаржила ся, що не може ogrіти ся.

Пізнійше усіла на свій фотель коло коминка...

Не можу її забути, як там сиділа... Довгу, чорну ротунду обшиту футром около шиї і аж до ніг закинула на опашки, спинаючи її недбало на грудях своєю рукою до купи мов білою аграфою. Темний вузол волося її спустив ся їй аж у діл на шию, а обвита два рази оксаміткою голова була сперта о спинку понсового тла фотелю... Правильне мов із білого мрамору личко, з великими смутними очима... ні, ні, не забуду її ніколи!

Ганнуся подага їй чай, щоби загріла ся, і вона пила та оповідала нам, що пережила.

Її мати була дуже нещаслива по смерти батька. Раз його утрата, а по друге тяжка

хороба, що приковувала її до крісла, віддала її на ласку й неласку слуг та затроїла їй жите пересвідченєм, що була вуйкови тягарем... Просила заєдно смерти в Бога і її одинокою розривкою була біблія, яку читала з ранку до вечера. Була вже здавна приготована цілком на смерть. Взяла від неї, Софіїї, слово, що не буде за нею тужити, коли помре, бо се відобрало би їй бажанний спокій в гробі... І вона дала те слово матери. І коли її ховали, вона страшенно панувала над собою, щоби не зломити даного слова. Вона-ж іще ніколи не зломилася свого слова, але коли протє жаль брав верх над нею і вона з нечуваною силою змагала ся побороти його, попусував церковний спів той — препогана музика та, скомпонована нарочно на те, щоби пригноблювати і поборювати сьмілівіші і яснійші почування духа та робити з нього безсильного покїрного раба — попусував усї її стараня і вона ридала мов божевільна!...

І не може позбути ся якогось смертельного подиху, що обхопив її підчас сього спїву над гробом! не може загрїти своєї душі!... А саме коли матїр ховали, був поранок чудовий! Сонце своїм золотом надало снігови рожеваву барву і все було таке погїдне, мов прибрало ся нарочно в красу на те сьвято, коли хто вергас ся назад в лоно природи...

Симфонїю була би вона казала заграти матери до гробу! *Анна*

Прегарну величаву симфонїю, що на-строює душу до широкого полету, і щоб характером своїм усмирювала розбурханий жаль у груди — а так попусували її нерви якоюсь чорною силою і вона піддала ся її тягареві!

І справді, була цілком пригнетена.

Однак Ганнуса не дармо завзяла ся за-грїти любовію сей type antique. Розпадала ся коло неї. Була така ніжна і тепла, така добра, якою не бачила я її ще супроти нікого — і се все не остало ся без наслідків.

— Я трачу між вами почутє самоти — говорила вона на такі змаганя і усьміхала ся вдячно своїм лагідним усьміхом...

І тим були ми вже вдоволені.

Артистка кидала дотепами, мов прискала іскрами, а що, розвеселивши ся, поривала собою, то її настрій ломив смуток дївчини і вона поволи, поволи повернула до давнього настрою.

Здавало ся, помирила ся з житєм.

До музики звернула ся з подвійним запалом.

В осени мала їхати до Відня, до консерваторії і від разу вступити на третій рік.

І справді, її талант і замиловане до музики заповідали їй уже тепер ясну будучність.

* * *

Настав май.

Все було в самім розцвіті.

Дерева біліли цвіттом, запах із них розносив ся далеко-широко воздухом, а вечери були повні несказано лагідної, приманчивої краси...

Ми обі з Ганнусею ждали на Софію, що мала за хвилину вернути ся з лекцій, повечеряти і з нами як звичайно йти на прохід. Ми сиділи в неосвітченій кімнаті, віддаючи ся кожда своїм думкам.

Ганнуса продала свою велику копію образу Корреджія „Віроломна“ і марила вже про подорож до Риму, а я була не менше вдоволена. Здавала саме письменну матуру, тішила ся надією, що й устна піде незгірше, а що найкрасше, я була — нареченою професора... того, з години конверзації англійської мови! Я дармо підозривала його тоді в якихсь симпатіях до Німочки, він для одного свого товариша виробляв рекляму.

Двері від кімнати, в якій стояв інструмент Софії, стояли на пів отворені.

Нашими вікнами ляло ся місячне світло веселими струями, а звідти, з тої одної половини, біла сама понура темнь...

Думаючи про се й те, спиняв ся мій погляд усе наново на ній, на тій вузкій, високій темній половині, а гробова тишина, що панувала там, неначе сунула ся на нас...

— Колиб їх хто замкнув легко так! — промайнуло мені в голові, — але я не мала охоти встати і підійти туди... Потім повело щось мій погляд на темно понсовий фотель Софії, що стояв недалеко отоманки Ганнусі, коло коминка, де пересиджувала найрадше, роззираючи ся в нім завсіди вигідно... Він стояв простий, деревляний, саме в тіни.

Ганнуса лежала на отоманці і мовчала як я. Нараз обізвала ся.

— Мартухо, запри двері від Софіїної кімнати...

— Запри ти їх!

— Мені лежить ся так добре.

— То запрім їх разом! — попросила я непевним голосом і підняла ся рішучо.

— Ходім!

Мов одним чутем ведені підійшли ми обі близько одна до другої і енергічним, поспішним рухом заперли — ні, гримнула дівчина дверми і замком.

— Разить мене темнота — пробурмотіла, звиняючи ся, до мене, вхопила мене за руку і притягнула до себе на отоманку: — Сиди тут!

Я сиділа мовчки. Не могла ніяк здобути ся на яке слово. Щось замкнуло мені уста, на течію думок уклало ся щось гамуюче, і якийсь прикрий неспокій обгорнув мене...

Ціла душа ждала чогось...

Ганнуся мовчала мов німа.

Згодом почули ся кроки на сходах; легкі але повільні.

Се йшла Софія. Надходила чим раз ближше і ближше... врешті увійшла. Не привітала ся як звичайно. Мов би не бачила нас у кімнаті. Пішла просто до замкнених перед хвилею дверей, отворила їх і зайшла туди...

Ми чули, як вона там у кімнаті отворила вікно, далі по якійсь хвилі цілий верх фортепяна... там відложила проти свого звичаю капелюх і парасольку і аж потім увійшла знов до нас.

Зближила ся повільним ритмічним кроком мов тінь і немов другу тінь тягнула щось із отвореної наново кімнати за собою...

Відтак усіла біля нас на свій фотель.

Мовчала.

— Добре, що ти прийшла, музико, —

обізвала ся Ганнуся, — ми вже так ждемо на тебе!

Вона не обзивала ся. Сиділа мов статуа нерухомо.

— Ти чуєш, Софіє? — спитала вже я.

— Чую. Прошу, запаліть лямпу! — заговорила зміненим голосом. Я вибалушила крізь темряву очи на неї — таким голосом не говорила вона звичайно. Запалила велику лямпу над столом і глянула трівожио на неї.

Вона сиділа бліда як смерть, а очи її, звернені саме на мене, сияли фосфоричним світлом якимсь і видали ся мені незвичайно великі...

І артистка побачила на ній зміну.

— Софійко, ти хора? — кинула ся до неї.

— Ах ні, ні! — запевняла, силуючи ся до звичайного тону, і спустила нагло погляд.

— Але я бачу, що ти не своя, зазулько! Ходи, їдж що! Відтак підемо на прохід.

— Я не голодна, — відповіла — їджте самі... Я буду грати. Заки з'їсьте, я буду грати.

— Ти-ж утомленя! Ходи, їдж із нами! — попросили ми обі відразу і обі приступили до неї.

— Ні, не буду, не могу! — Дивила ся на нас такими великими благаючими очима! —

Я дістала лист від вуйка... і не можу! Читайте! Піду грати. Мушу грати!

І пілнявши ся, сягнула до кишені і кинула нам лист на стіл. Відтак таким самим кроком, як перше, пішла до кімнати...

Ми кинули ся читати лист. Вуйко подавав їй до відомості, що оженив ся і не може її у Відни удержувати.

Ми понімили.

Ганнусі закрутили ся слези в очах, а мене прошибло страхом, неумотивовано глибоким страхом!

— Се зле, Мартухо... ах, лайдак він!

Я кинула головою і сіла. Усіла коло стола без думки, а очи звернули ся туди за нею.

Вона грала там у неосьвіченій кімнаті, а двері стояли як перше отворені...

Грала свій вальс, але так як ніколи.

Мабуть ніколи не заслугував він більше на назву „Valse melancholique“, як тепер. Перша часть повна веселости і грації, повна визиву до танцю, а друга... О, та гама! та нам добре знана ворохобна гама! Збігала шаленим летом від ясних звуків до глибоких, а там неспокій, гляданє, розпучливе нишпорене раз коло разу, товпленє тонів, бій і знов збіг звуків у долину... відтак саме по середині гами смутний акорд... закінченє.

Ганнуса плакала. І я плакала.

Обі знали ми, що одно жите зломило ся. Відтак вона скінчила грати і увійшла.

— Тепер дайте мені їсти — сказала, і станувши коло стола саме проти сьвітла, закинула руки за голову і почала простягати ся, як чинила се звичайно по довгій утомляючій грі...

Ми підняли ся урадовані її словами...

Однак вона не вспіла ще до кінця протягнути ся, — вигинала ся як раз найвигіднійше — коли саме в тій хвилі розляг ся з комнати, в котрій стояв інструмент, страшенний лоскіт, а відтак слабий жалісний зойк струн...

Вона струхліла.

— Резонатор тріс! крикнула Ганнуса.

— Струна! — кликнула я.

— Резонатор!

Вона скричала не своїм голосом і полетіла до кімнати. Заки ми пігнали за нею з сьвітлом, вже знала, що стало ся.

— Резонатор? — спитала Ганнуса.

— Струна...

— Одже струна!

І справді лише струна. Інструмент був цілком відкритий, і ми всі похилили ся над ним і бачили ту струну. Одна з басових, лежала аж звита з сильного напруженя між инь-

шими просто натягненими струнами, поблискуючи мов темним золотом до сьвітля...

— А я гадала, що то резонатор спроневірив ся тобі! — обізвала ся Ганнуся вже своїм звичайним безжурним тоном, однак вона не відповіла вже. Упала лицем на струни — зомліла...

Ми винесли її. Відтак відтерли і Ганнуся побігла сама по лікаря. Заки він прийшов, вона заговорила.

— Чому Ганнуся казала, що резонатор тріс, чому? — питала заєдно майже розпучливо, так як питають малі діти, не розуміючи причини відчутого жалю, — не тямлячи, що з нею діяло ся. Я втихомирювала її. — Чому, чому?...

— Але чому казала? — домагала ся і великі слези котили ся з її очий... чому казала, коли не спроневірив ся!!...

* * *

Лікар приступив уже до її ліжка, як дістала серцевого удару.

Не міг їй помогти.

Зворушення, яких зазнала, були за сильні і наступали за скоро одно по другім, щоб

їм могла оперти ся її фізична сила. Побороли її...

* * *

Винесли нашу музику.

Май забрав її до себе.

Ганнуся не дізнала ся ніколи, як причинили ся її без думки кинені слова до сумної події — але вона й без того не могла кілька неділь успокоїти ся. Від часу до часу плакала своїм сильним пристрасним плачем, закинула всі барвні річі і роздерла прекрасний розпочатий малюнок, до якого мала їй „музика“ служити до якогось там мотиву — але по шістьох тижнях затужила знов за барвами і, попрощавши ся з усіма, виїхала до Риму...

Фортепян „музики“ забрала я до себе і на ній грає — мій син. Але хоч я і як ходжу коло нього, стираю з нього найменший порошок, мені все здає ся, що він понурій, осиротілий, і тужить за тими білими дрібними руками, що гладили його по чорній блискучій поверхні, рухом повним любови і ніжности, а по клявіатурі його мелькали мов білі листки...

Ганнуся переконає мене, що мій син не буде ніколи артистом і — може правда по

її стороні. Але за те її син буде артистом, як не заводовим, то бодай по душі.

Повернула по трьох роках побуту з Італії і привезла з собою прекрасного дволітнього хлопчину, темного мов із бронзу, з її очима.

— Де твій чоловік? — спитала я її, коли зложига мені візиту, елегантна, пишна, мов княгиня. Вона підсунула високо брови і поглянула на мене здивованими очима. — Чоловік? Я не маю „чоловіка“. Батько мого хлопця остав ся там, де був. Не могли ми погодити ся в способі життя і коли не хотів мене зрозуміти, вона покинула його. Але хлопець мій. Я заробляю сама на нього і він мій. Ніхто не має права до нього окрім мене. Те право закупила я своєю доброю славою. Але — ти того не розумієш!

І може справді я того не розумію! Але... що з нею, що поступила так собі? Може вона й винувата, хоч... розібравши докладно її предивну вдачу, мені годі кинути на неї каменем. Я переконана навіть, що й „музика“, той пречистий *type antique*, не була би відвернула ся від неї. Сама казала, що було би шкода псувати ту наскрізь артистичну індивідуальність, що нехай би виживала вповні!

Лиш вона не могла вижити вповні.

Як і опирала ся всему наповрови згубної сили, майже клясичною рівновагою сильного духа — самій музиці вона не могла оперти ся. А її „конець“ сховав ся був у неї, в ту музику. Визирав із неї пориваючою красою смутку і мелянхолії, і саме тоді, коли грала свої композиції і фантазії і коли купала ся в ній як у своїм властивім елементі...

Не можу позбути ся до сьогоднішньої днини думки, що музика позбавила її життя...

Одною одніською тоненькою струною вбила її!...

ГАЛИЦЬКА НАКЛАДНЯ ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА В КОЛОМІЇ.

Найдешевшим і найкористнішим
є одна книжка (томик)

! „Загальної бібліотеки“ !:

Кожний є в стані за малі гроші набувати собі сі прехороші томики і в сей спосіб покласти основу все вартісної домашньої бібліотеки.

В „Загальній бібліотеці“

друкують ся найзнаменитші твори найліпших і найкрасших писателів всіх націй.

Значнійший обєм, великий друк, отже для кожного ока виразний і здоровий, добрий папір формату великої вісімки суть додатними сторонами видавництва.

Деяки книжки

 суть ілюстровані

і з вартісними літературними замітками,
обясненнями і вступом.

Загальна Бібліотека.

Кожде поодинокє число коштує 30 сот. Кождий томик елеганцко брошурований можна набути окремо.

До тепер появили ся отсі томики:

- 1—6. Б. Лепкий: Начерк історії української літератури (до нападів Татар).
7. Ів. Левицький-Нечуй: Запорожці.
8. Ля-Фонтен: Байки (з 4 образками).
- 9—11. Карпенко-Карий: Суета (зі вступом і поясненнями Б. Лепкого).
- 12—14. Літературні характеристики укр. письменників: І. Іван Франко (Поезії) нап. А. Крушельницький.
- 15—16. С. Руданський: Сьпівомовки (зі вступом Лепкого).
17. М. Вовчок. Девять братів і десята сестра Галя.
- 18—20. Ахеліс. Начерк социольгії.
21. Д. Н. Мамів-Сибіряк: Чутлива совість.
- 22—23. Фрідріх Ніше: Так мовив Заратустра. Часть I.
- 24—25. Фрідріх Ніше: Так мовив Заратустра. Часть II.
- 26—27. Юрий Кміт. В затінку й на сонці.
- 28—29. Збірник Народних пісень і дум.
- 30—33. Чайківський. Всесь. Історія I. Старинна Історія.
34. Кіплінг: От собі казочки (з двома ілюстр.)
- 35—36. Кіплінг: От собі сторійки (з трома ілюстр.)
37. Берзон: Новоженці, комедія в двох діях.
- 38—39. Ніше: Так мовив Заратустра Ч. III.
40. Байки Езопа (з чотирма ілюстраціями).
- 41—43. В. Барвінський: Скошений цвіт, повість із вступом Б. Лепкого.
- 44—47. Др. І. Раковський: Психологія:
48. Андреев Л. Три оповіданя.

НБ ПНУС

152148

- 49—50. Карпенко-Карий : Хазяїн, Комедія.
 51. Вовчок : Сестра, Козачка, Чумак (оповіданя).
 52. Б. Бернзон : Понад сили, (Драма).
 53—56. Чайківський: Всесвітня історія II. (середні віки)
 57—59. Ніцше : Так мовив Заратустра ч. IV. (кінець).
 60. Марко Вовчок : Від себе не втечеш, (оповіданя).
 61—62. Г. Ібзен : Будівничий Сольнес, Драма.
 63—64. Гоголь. Тарас Бульба, повість з ілюстр.
 65. Руданський. Цар-соловей. Казка.
 66. Молієр : Лікар-Шуткар, жарт в 1 дії.
 67. Котляревський : Наталка Полтавка, укр. опера.
 68—72. Чайківський : Всесвітня Історія III. Нововічна Історія.
 73—74. Николішин : Розладде. (Драма).
 75. Вовчок : Кармелюк, Невільничка, (оповіданя).
 76—77. Геновефа, опов. (з образк.)
 78. Пантелеймон Куліш : Орися. — Дівоче серце. — Січові гості (оповіданя).
 79. Ольга Кобилянська : Некультурна (новеля).
 80. " " Мелянхолійний валець (новеля).
 81—84. Франце : На білих скалах, повість.
 85—86. Л. Толстой : Живий Труп. Драма.
 87—91. О. Барвінський : Образки з розвитку Русинів.
 92. Яричевський : Княгиня Любов. Драма.
 93. Вовчок : Сон, Одерка, Чари, Ледащиця.
 94—98. Б. Лепкий : Начерк іст. україн. літер. Книжка II.
 99. Вовчок : Інститутка.

ДАЛЬШІ ТОМИКИ В ДРУКУ.

Кожний томик можна набути також в гарній картоновій оправі. Тоді коштує дорозше о 20 до 40 сот.

Гроші треба висилати наперед.

З друкарні А. В. Кисілевського і Ски в Коломиї.